

ATALAR SÖZÜ BOŞ SÖYLEMEZ*

İsmail Güleç

Daha önceki yazılarımızda, sözlü halk edebiyatımızın fıkra ve masal gibi iki önemli türünün tasavvufî bir bakış açısıyla da yorumlanabileceğini örneklerle açıklamaya çalışmıştık.¹ Bu yazıda ise, masal ve fıkra gibi halk kültürü ve edebiyatının önemli türlerinden olan atasözleri ve deyimlerin de tasavvufî bir bakış açısıyla yorumlanabildiğini üç mutasavvıftan alınan örneklerle gösterilmeye çalışılacağız.

Uzun deneme ve gözlemlere dayanarak söylenmiş ve halka mal olmuş sözlere ‘**atasözü**’ diyoruz. Tanımında da geçtiği gibi, kim tarafından ve ne zaman söylendiği bilinmeyen ve halkın bütününe mal olmuş bu sözler, yüzyılların imbiğinden süzölmüş özlü sözlerdir. Deyim ise, genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatımlara denir. Bu sözlerde, ne bir fazla, ne de eksik bir kelime bulunur. Yani sözden bir kelime çıkarıldığında anlam bozulur, bir kelime ilave edildiğinde de anlama yeni bir şey katmaz.

Atasözleri, genellikle bir durumu veciz bir şekilde ifade etmek için kullanılır. Bazen olmuş bir olaydan sonra söylenir. Bazen de olması muhtemel bir kazadan korumak maksadıyla kişiyi sakındırmak için söylenir. Yine tasavvufî terbiye altına giren müritlere, bazen sülûkları boyunca karşılaştıkları hal ve hareketlerin anlaşılmasına katkıda bulunması için temsil yoluyla, bazen de kaçınılmaları gereken davranışlardan uyarmak amacıyla söylenir.

Meselenin daha iyi anlaşılması için, Mevlana (Mevlevî, XIII. asır), İsmail Hakkı Bursevî (Celvetî, XVIII. asır) ve Lütî Filiz’den (Melâmî, XXI. Asır) alınmış örnekleri aktarıyoruz.

Allah fakir kulunu sevindirmek istediği zaman önce eşeğini kaybettirir sonra buldururmuş.

Cenab-ı Hak tevbe eden asi kulunu, işte eşeğini kaybedip de bulan adamdan çok sevindirir. Sevindirmenin buradaki manası da kul sevdiği her hangi bir şeyi aziz tutacağı gibi Cenab-ı Hak da tövbe eden kulunu öyle fevkalade aziz kılar, demektir.² Allah önce kuluna günah işletir sonra tövbesini bekler. Tövbe edince de kulunu sevindirir. Burada, günah işletmesi, eşeği kaybetmesine, tövbesi ise bulmasına benzetilmektedir.

Bir dost bir post

Posttan kastedilen vücûddur, bildiğimiz post değildir. Nesimî’nin bir şiirinde de geldiği gibi;

Bir gün olabilesen cübbe vü destârından³

Yukarıdaki açıklamaları biraz daha açacak olursak; post dünyada sahip olduğumuz bedenimizdir. Bir başka yorumda ise dünya âlemidir. Dost ise mürşid-i kâmil ve Cenab-ı

* *Us Düşün ve Ötesi*, 8 (Bahar 2003), s. 201–208.

¹ İsmail Güleç, “İsmail Emre ve Nasreddin Hoca fıkralarına farklı bir yaklaşım” *Yedi İklim* 138-9 (Eylül-Ekim 2001), s. 99-102. “Lütî Filiz ve Nasrettin Hoca fıkralarına farklı bir bakış” *Us Düşün ve Ötesi*, 6 (Kış 2001-2002), s. 300-312, “Bir varmış bir yokmuş, masalların farklı anlaşılması üzerine bir deneme” *Us Düşün ve Ötesi*, 7 (Yaz 2002), s. 183-186.

² Mevlana, *Mecâlis-i Seb’â*, ter. Hulusî Turgut, yay. haz. M. Doğan Bayın, (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2001), s. 157–158

³ İsmail Hakkı Bursevî, *Râbü’l-Mesnevî I*, (İstanbul, 1287), s. 58.

Hak'tır. Beden için düşünecek olursak post beden, dost, içinde taşıdığımız ilahî nefhadır. Kâinat için düşünecek olursak post, bütün kâinat, dost ise kâinata görünmeyen ancak her zerresinde bulunan vücûd-ı mutlaktır.

Ak akça kara gün içindir

Burada kara günden kastedilen karşılaşılan güçlüklerdir. Bunlar arasında doğal afetler de yer alır. Nitekim Kuran-ı Kerim'de; “De ki; karanın ve denizin karanlıklarından (tehlikelerinden) sizi kim kurtarır. (Enam, 63) Çünkü karanlık ile görme duyusu kaybolduğu gibi, büyük afetler de bütün duyguları kör eder ve aklı dehşete düşürür. Onun için şiddetli günlere karanlık günler de denir. Türkçe'de ‘ak akça kara gün içindir.’ Sözü bu manaya gelir.⁴ Bursevî burada kara günü açıklarken ak akçeyi açıklamamıştır. Kanaatimize göre, tasavvufî manaya göre yorumlayacak olursak, ak akça, tasavvuf yolunu tamamlamış olmak ve tevhit ilmini öğrenmektir. Çünkü bu ilmi öğrenenler için böyle karanlık günlerde ne korku ne de hüzn olur.

Yoktan var olmak

Yoktan hiç bir şey var olmaz. Biz bu âleme gelmezden önce var mıydık? Vardık, ama bir hücre olarak var olduğumuz için görünmüyorduk. O halde oluşumuz, bu dünyada bir şekil değiştirmeden, bir metamorfozdan başka bir şey değildir. “Ben her gün bir şandayım” <55-29> âyeti genel bir hüküm olduğu için; her yeni doğan çocuğun bir diğerinden farklı oluşundan, madde âleminin tüm fertlerine, oradan da mana âleminin tüm unsurlarına kadar her şeyde geçerlidir. Yılanların yılda bir defa kılıf değiştirmeleri ve adeta ölüp, yeni bir kılıfla tekrar doğmalarından tutun, insan vücudunda her an binlerce hücrenin ölüp, yerine yenisinin gelmesine kadar her değişimde bu âyeti görmek mümkündür. Zaten insanda da ebedi hayat denen şey, ölüp, dirilmekle sağlanmaktadır. Bu dünyadayken bile, biz hiç farkına varmadığımız halde, her gün milyonlarca hücremiz ölmekte ve yerine yenileri oluşmaktadır. Ölen hücrelerin harabiyetiyle ortaya çıkan toksinler akşamları yorgunluğa neden olarak, bizi gece uyuyup, dinlenmeye zorlarken, bunların yerine yeni meydana gelen hücreler ertesi sabah zindeleşmiş olarak uyanmamızı sağlamaktadır. Sonunda biz de şekil değiştirip, ilk geldiğimiz görünmezlik âlemine gideceğimize göre, yoktan var olmak yerine, görünmez âlemden görünür âleme geldik tabirini kullanmak daha doğrudur.⁵

Haydan gelip huya gitmek

İnsanların, bazı sözleri hiç düşünmeden tekrarladıklarını biliyoruz. Bunlardan biri de: “Haydan gelen huya gider” atasözüdür. Bu sözün insan yaşamındaki en anlamlı örneği, insanın nefes alıp, vermesidir. Nefes almakla havadan alınan oksijen vücuda hayat verirken, nefes vermekle de vücuttaki karbondioksit kâinata iade edilir. Soluk alır ve verirken çıkarılan sesler dikkatle dinlenecek olursa, bunların hay ve hu'dan ibaret olduğu fark edilebilir ki, bu da; insanın, her nefes alışı içine çektiği hava ile Hayy esmasına tecelligâh olarak canlanıp, her nefes verişte bunu Hû'ya vermesi demektir.

Ölümün de doğumun da pek çok türleri vardır. Örneğin: İnsanın her nefes alışı dirilmek (Hayy), her nefes verışı ise ölmek (Hû) demektir. Derin nefes alıp, verirken çıkarttığımız seslere dikkat edersek, bunun doğru olduğunu müşahede ederiz. Biz, solunum esnasında Hayy'dan geleni Hû'ya vererek, atasözünün hakikatini her an uyguluyoruz.

⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *a. g. e.*, s. 154.

⁵ Lütfi Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu, Birinci Kitap*, yay. haz. Saim Öztan, Seyhun Besin, Şenol Filiz, 2. bs., (İstanbul, Pan, 1999), s. 362.

Dakikada ortalama yirmi kere soluduğumuza göre, hepimiz dakikada yirmi kere ölüp, yirmi kere doğuyoruz demektir.⁶

Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste

O'nun isimleri arasında İsm-i Azam olarak bilineni Allah ismidir. Çünkü, bu isim tüm esmaları kendinde toplamıştır. Allah lafzının ism-i azam olma nedeni: baştan itibaren hangi harfi eksilirse eksilsin, geri kalan harflerin O'nu ifade edebilmesidir. Şöyle ki: Baştaki elif harfi kaldırılırsa geriye 'illâh' kalır. Bunun bir lâm'ı alınsa geriye 'lehû' kalır. İkinci lâm da kaldırılırsa geriye kalan 'âh' olur ve "Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste" atasözünün gerçekleşmesini sağlayan mertebeye işaret eder. İkinci elif de kaldırılırsa geriye kalan 'hû' olur ki, onun anlamı da "O"dur.⁷

Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur

İlimlerin sınıflandırılmasını Peygamber'imiz: "İlim ikidir. Önce beden ilmi, sonra din ilmi" hadisiyle yapmıştır. Bu hadisiyle; insanın, bedeni sağlıklı olmazsa, ağrı ve sancılarını unutup, ibadet etmesinin ve ettiği ibadetten zevk almasının mümkün olamayacağını ima etmiş, böylece önce bedene bakıp, onu zararlı şeylerden korumak gerektiğini bildirmiştir. Bu nedenle insanları: ye, yeme; iç, içme gibi emirlerle yönlendirmeye çalışmıştır. Çünkü ilim kapıları ancak sağlam bir bedene sahip olduğunda açılır. Türkçe'deki: "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" atasözü de bu gerçeği ifade etmektedir.

Hazret-i Peygamber'in beden ilmi diye vasıflandırdığı ilim, maddesel veya zahiri ilimlerdir ki, bunlar da; insan bedeniyle ilgili ilimler ve modern bilimler denen, maddesel dünya ile ilgili olan ilimler diye tekrar ikiye ayrılabilir.

Peygamber'imizin ilmi, bu şekilde, beden ilmi ve din ilmi diye ikiye ayırması boşuna değildir. Kendini bilmeyen Allah'ı bilebilir, kendinden haberi olmayan dinden haberdar olabilir mi? Eğer kişi kendinden ve dinden haberdar olmazsa, o zaman yaptıkları sadece taklitten ibaret olur. Kıyamı, rükûu, sücudu bilmeyen bir insanın kıldığı namaz namaz olabilir mi?

İnsanın kendini ve Allah'ı bilebilmesi için, önem açısından, hayattan sonra gelen sıfat, ilimdir. İlimde de, Peygamber'imizin buyurduğu gibi, beden ilmi önde gelir. Çünkü bu bilinmezse hayat tehlikeye girer ve diğeri hiç öğrenilemez. Onun için, şeriat da beden ilminin içinde mütalaa edilir.

Şer'i namazda yedi azanın faal olması, bedeni faal tutmak amacına yöneliktir. Nihai amacın, hakikate ulaşmak olduğunu söylemeye herhalde gerek yoktur. Bu nedenle, İslamiyet'te boş bir şey yoktur.

Beden ilmini küçümsememek lazımdır. Çünkü o olmazsa, maneviyat ta olamaz. Onun için: "Allah hıyanet edenleri sevmez" <8-58> hükmü gereğince insan kendine ve sağlığına bakıp, Allah'ın kendisine emanet ettiği bedenine hıyanet etmemelidir. Hazret-i Peygamber'in: "Doktor olmayan yerde oturmamanız" tavsiyesi de bu doğrultudadır. Tabii, burada bahsi geçen, insanın gerçek bedeni olan manevi vücudu değildir.

Her insan, taksimde kendine düşene razıdır. "Akılları pazara çıkartmışlar. Herkes gidip, kendi aklını almış" diye bir söz vardır. Bu söz herkesin kendi payına düşene rıza gösterdiğini anlatmak için söylenmiştir. Kişi kendi payına düşeni aldıktan sonra bu âlemde esas işleyeni de öğrenirse, Allah ona Hakkânî bir düşünce ihsan eder. Zaten, insan düşüncedir. Bizim gördüğümüz bedense bir testiden ibarettir. Önemli olan o testinin

⁶ A. e., s. 115.

⁷ A. e., s. 46.

içindedir. Ama testi olmazsa, içindeki duramaz. Nasıl bir tohumun kabuğunu soyunca içi çürür veya kabuğu çıkarılmış bir tohum ekildiğinde bir şey çıkmazsa, beden olmayınca da ruh duramaz. Bu sebeple biz: “İnsan önce bedenine bakmalıdır” diyoruz. Sağlığı, yemesi, içmesi, hareketleri normal olan insanın düşünceleri de sıhhatli olacaktır. “Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur” atasözünün anlatmak istediği de budur.⁸

Ne ekersen onu biçersin

İnsan aslında bir tohumdan ibarettir. Nasıl toprağın altındaki tohum gelişip, bir ağaç halini aldıktan sonra tekrar tohum veriyor ve bu verdiği tohum “Ne ekersen onu biçersin” atasözündeki gibi, yine o toprak altındaki ilk tohumun türünden oluyorsa, nûr-u Muhammedî ile meydana gelmiş ve kâinatın meyvesi olan insan da, ilk ekilen insan tohumunun aynısı olarak meydana gelmekte ve kâinat o insanı yetiştirmeye çalışmaktadır. Onun için, gerçekte insan kâinata değil, kâinat insana taliptir. Kâinatın, tüm gayretiyle, kendine düzen vermek üzere yetiştirdiği insan, gittiğinde yerine bir yenisini bırakmakta ve gidenle, yerine gelen arasındaki fark parmak izlerinde belirlemektedir.

İnsanların her yaptıkları iyilik veya kötülük, havuza atılan taş misali tekrar dönüp, ilk değdiği noktaya gelecek ve atanı bulacaktır. Çünkü, kâinat insandan zahir olmuştur ve sonunda yine bize gelecektir. Bu: “Ben önce ruhu yarattım” hükmünün sonucudur. Öncesi ruh veya gönül olduğuna ve “De ki: Biz Allah’tan geldik ve sonunda O’na döneceğiz” <2-156> hükmüne her şey aslına rücû edeceğine göre, bu böyledir. Yukarda anlattıklarımız Türkçede: “Ne ekersen onu biçersin” atasözüyle özetlenmiştir.⁹

Çalışan Mevlâ’sını da bulur belasını da

Allah: “Allah daima yüce bir yardımcıdır” <48-3> hükmüne, kendisi için çalışana yardım eder. Bu âyetin halk arasında basite indirgenerek söylene gelen şekli: “Çalışan Mevlâ’sını da bulur, belâsını da” atasözüdür. Bu sözle Mevlâ olarak kastedilen şey: manevî güzellikler, belâ kelimesiyle anlatılmak istenen de: maddi kazançlardır.¹⁰

Keskin sirke küpüne zarar

İnsanın karşısında gördüğü, kendinden başkası değildir. Onun için: “Keskin sirkenin zararı küpüne olur” atasözünü hiç akıldan çıkartmamak gerekir.

Şeytan denen şey, insanın nefsinin cehaletidir. Nefis, cehaletten kurtulursa aziz olur, çünkü insanın canı ruhunun aynasıdır. Nefis, can ve ruh, aynı şeyin mertebesine göre aldığı isimlerdir. Tıpkı avam, havas, ahassül havas, yahut nas, beşer v.s. gibi... İnsan denince; cini de, meleği de, Rahmanı da, şeytanı da kendinde toplayan canlı anlaşılır.¹¹

Alet işler el övünür

Mananın hakimiyeti madde sayesinde belli olur. Bu nedenle, beden; ruh ve aklın kendini gösterebilmesi için gerekli bir kap, bir alet olarak düşünölmelidir. İnsan bu alete iyi bakarsa, o zaman: “Alet yapar, el övünür” atasözü gereğince; ruh da, akıl da kendini daha iyi göstermeye başlar.¹²

Akıllı düşman akılsın dosttan iyidir.

⁸ A. e., s. 160-161.

⁹ A. e., s. 362.

¹⁰ A. e., s. 404.

¹¹ A. e., s. 448.

¹² Lütfi Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu, İkinci Kitap*, yay. haz. Saim Öztan, Seyhun Besin, Şenol Filiz, (İstanbul, Pan, 1999), s. 11.

Bir gün Hazret-i İsa'yı kaçarken görüp, neden kaçtığını sorduklarında: “Şu adamla bir saattir sohbet ediyorum. Tek kelime anlatamadım, onun için kaçıyorum” demiştir. Gerçekten de ahmak, şeytandan beterdir.

Bu durumu anlatan: “Akıllı düşman, akılsız dosttan iyidir” diye bir atasözümüz vardır. Mahlûklar arasında ahmaklığın timsali ayıdır. Onun için Mevlâna, Mesnevi'sinde bu atasözünü destekleyen bir hikâye anlatırken ayıyı misal vermiştir. Hikâyede: Bir avcının, ormanda ayağına kazık batmış bir ayı görüp, acıyarak, o kazığı çıkarttığı ve yarayı tedavi ettiği, sonra da iyileşen hayvanın bir türlü avcuyu bırakmadığı; avcının, arkadaşlarının tüm uyarılarına rağmen, ayının vefasına hayran kalıp, onu yanından uzaklaştırmadığı; nihayet bir gün yine birlikte ava çıktıklarında avcının yorulup, bir ağacın altında uykuya daldığı, bu arada yüzüne bir sinek konduğu; bunu gören ayının, avcuyu uyandırıp, rahatsız etmesin diye sineği öldürmek isterken, eline aldığı koca bir kayayı avcının kafasına indirdiği ve sinekle beraber avcuyu da öldürdüğü anlatılmıştır. Ayıda akıl olsa, o öldürdüğü sineğin altında sevgilisinin bulunduğunu düşünmez miydi?

Onun için insan da, o ayının durumuna düşmek istemiyorsa, içinde sevgilisi bulunan bedenine zarar vermemeye çalışmalıdır.

“Nadana sır verilmez” denmesinin nedeni budur. Çünkü bilmeyen, kendini bilenle eş tutmaya kalkarsa: “O da asker, ben de askerim” diyen ve kendini paşa ile eşit sayan bir er durumuna düşer ve iş çığırından çıkar.¹³

Gemisini kurtaran kaptandır

Herkesin esması farklı olduğu için, herkes fırka-yı naci'nin, yani doğru yolun kendi yolu olduğunu söyleyebilir. Allah da: “Allahü teâla diyor ki: Ben kulunun hakkımdaki zannı gibiyim” dediğine göre, hepsinin söylediği doğrudur, ama bu doğruluk; kişi gerçekten fikren, kalben ve ruhen gelişip kendini kurtarmış ise: “Gemisini kurtaran kaptandır” atasözüne uygun olarak kendisi için geçerlidir, yani fırka-ı naci kendisi olmuştur. Bu duruma gelen bir kimse, dinin amacı olan: “Allah'ın ve Resulullah'ın huylarıyla huylandırma” yı gerçekleştirmiş olacağı için, artık kimseyi tenkit edemez duruma gelmiş, yani ehl-i tevhit olmuştur. Bunun anlamı: kişinin gerek beşeriyet, gerekse de hayvanat, nebatat ve cematat âlemlerinde bulunan hiç bir şeyi ayrı görmemesi, her baktığı yerde Hakk'ı görmesi ve her şeye Hak gözüyle müşahit olması demektir. İşte kurtulanlar bunlardır ve zaten İslam da; teslim olmuş, selamet bulmuş, kurtulmuş demektir.¹⁴

Vermeyince Mabud neylesin Mahmut

Her insan nasibi kadarını alır. Bir insan, nasibi yoksa, karşısında Hızır'ı görse tanıyamaz. Bunu bir hikâye ile evvelce anlatmıştık. Bunu anlatan bir atasözümüz ve onun da bir hikâyesi vardır. Atasözü: “Vermeyince Mabut, n'eylesin Sultan Mahmut” tur. Bunun hikâyesinde ise:

Sultan Mahmut, tebdil-i kıyafetle fakir mahalleleri dolaşırken susamış. Evlerden birinin kapısını çalıp, su istemiş. Vermişler, içmiş. Ayrıldıktan sonra evin adresini tespit ettirip, onlara yardım etmeye karar vermiş. Besili bir kazın içini altınla doldurtup, o eve göndermiş. Getiren kimse kazı teslim ederken: “Sultan sizin evden su içmiş. Onun için bu kazı size hediye gönderdi” demiş. Fakir adamın Yahudi bir komşusu varmış. Bu konuşmayı duyunca, bu işte bir iş vardır diye düşünüp, fakir adamın yanına gelmiş ve ona: “Sen fakir bir adamsın. Sana on kaz parası vereyim, sen o kazı bana ver” demiş ve kazı almış. Aradan biraz zaman

¹³ A. e., s. 120.

¹⁴ Lütfi Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu, Üçüncü Kitap*, yay. haz. Saim Öztan, Seyhun Besin, Şenol Filiz, (İstanbul, Pan, 1999), s. 119.

geçince Padişah adamın durumunu merak etmiş ve yine bir gün dolaşırken uğramış, ama adamı aynı durumda görmüş. Bu işte bir aksilik var diye düşünmüş ve bu kez altı ve içi altın dolu bir tepsi baklava göndermiş. Gelen baklavayı da yine aynı yolla Yahudi komşu almış. Padişah üçüncü kez gelip, aynı fakirlikte görünce, adamı huzuruna getirtip, ne olduğunu öğrenmiş. Bunun üzerine eline bir kürek verip hazine dairesine indirmiş ve orada gördüklerinden hangisini istiyorsa bir kürek almasını emretmiş. Adam elindeki küreği ters tutup hiç bir şey alamayınca, Sultan Mahmut, yukarıdaki sözü söylemiş ve adamı göndermiş.

Onun için, her şey nasip meselesidir. İnsanın nasibi yoksa, ne yapılırsa yapılsın faydası olmaz.

Nasıl ki, Allah güzelliğini kâinata serpmiş, her şey ve herkes ondan nasibi kadarını almışsa, aynı durum akıl açısından da böyledir. Bu hususta Kuran'da: “Onların dünya hayatındaki maişetlerini biz taksim ettik ve onların kiminin derecesini diğerinden üstün tuttuk ki, biri diğerinin işini görsün” <43-32> demektedir. Bu ifade aynı zamanda, çalışmaya ve terakkiye teşvik anlamını da içerir. Eğer her şey insanlara eşit olarak verilmiş olsaydı, çalışmak için bir sebep kalmazdı.

Herkesin aklına takılan: “Niçin bana bu kadar da başkasına daha fazla” sorusunun cevabını, Allah: “Ben serptim” diyerek vermiştir. Bu serpişte kimine az, kimine çok düşmüştür.¹⁵

Evdeki hesap çarşıya uymaz

Hiç kimse ilerde ne olacağını önceden bilemez. Bugün, Cumhurbaşkanlığı yapanların anneleri, çocuklarının Cumhurbaşkanı olacağını biliyor muydu? Biz yarın ne olacağını biliyor muyuz? Bilmiyoruz. Tahminde bulunuyoruz, ama bu tahminimizin doğru çıkıp, çıkmayacağından emin olamıyoruz. “Evdeki hesap çarşıya uymaz” diye bir atasözümüz vardır. Bu doğru bir sözdür, çünkü bilinmeyen bir şey için tedbir alınmaz. Eskiler: “Her kim ki yakar perde-i hayalinde şem-i tedbiri / Eşkal zuhurunda kader handeler eyler” diyerek, kim ne kadar tedbir alırsa alsın, gerçeğe karşılaştığında kaderin o alınan tedbirlere güldüğünü anlatmaya çalışırlardı. Bu durumda yapılması gereken şey; yapıp, çatanın Hakk olduğunu bilip, O'ndan daima iyilik istemek olmalıdır. Çünkü, O: “Duyan, bilen ve gören” <40-56>,<40-20>,<42-11>'dir.¹⁶

Söylersen sırrını dostuna, o da söyler dostuna

İlahi âlemde ene, ente ve hüve vardır, ama halk bunu bilmediği için gerek şiir, gerekse nesirde hüve hitabını kullanmak gerekir. Çünkü ene kullanılırsa, insanın, her an Mansur'un durumuna düşmesi mukadderdir. Ente kullanıldığında ise, insana tapılmakta olduğu zannı uyandırılmış olur. Onun için hüveyi kullanmak lazımdır. Hazret-i şah-ı velâyet'in bazı sır noktaları açıklamayışının sebebi budur. Bu hususta, halk arasında; “Dayanamayıp, kuyuya söylemiş, ama oradan bir kamış çıkmış, o kamış sırrı açıklamış” diye bir masal bile anlatılmaktadır. Bunun esası: “Söylersen sırrı dostuna, dostunun dostu vardır, o da söyler dostuna” cümlesiyle özetlenmiştir. Bu sebeple bazı şeyleri ifşa etmemek gerekir.¹⁷

Çekirge bir sıçrar iki sıçrar ama üçüncüde yakalanır

Ef'alın iyi veya kötü oluşunu çözmede yöntem: “Gördüğünü kalbi yalanlamadı” <53-11>, yani insanın kalbidir. İnsanın kalbi asla yalan söylemez ve yapılanın iyi mi, kötü mü olduğunu kendine bildirir. Kişi, hatalı olduğunu kabul eder ve o işi bir daha yapmazsa, Allah,

¹⁵ A. e., s. 313-314.

¹⁶ A. e., s. 320.

¹⁷ Lütfi Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu, Dördüncü Kitap*, yay. haz. Saim Öztan, Seyhun Besin, Şenol Filiz, (İstanbul, Pan, 2000), s. 22.

settarüluyub olduğundan, o hatayı örter. Allah'ın örtücü olmasının sebebi, işin bir ucunun da kendine dokunmasıdır. Kendinden başka mevcut olmadığından, aslında O, kulu vasıtasıyla yaptığı hatayı örtmektedir. Ancak, kul adı verilen gölge bu hatada ısrar ederse, örtüyü kaldırıp, suçu meydana çıkarmaktadır. Halk arasında sık sık söylenen: “Çekirge bir sıçrar, iki sıçrar üçüncüde yakayı ele verir” atasözünün delaleti budur. Kul hatada ısrar ederse, adalet-i ilahi kendini gösterip, o gölgenin foyasını meydana çıkarır ve cezasını verir.

Efalin iyi veya kötü oluşunu çözmede yöntem: “Gördüğünü kalbi yalanlamadı” <53-11>, yani insanın kalbidir. İnsanın kalbi asla yalan söylemez ve yapılanın iyi mi, kötü mü olduğunu kendine bildirir. Kişi, hatalı olduğunu kabul eder ve o işi bir daha yapmazsa, Allah, settarüluyub olduğundan, o hatayı örter. Allah'ın örtücü olmasının sebebi, işin bir ucunun da kendine dokunmasıdır. Kendinden başka mevcut olmadığından, aslında O, kulu vasıtasıyla yaptığı hatayı örtmektedir. Ancak, kul adı verilen gölge bu hatada ısrar ederse, örtüyü kaldırıp, suçu meydana çıkarmaktadır. Halk arasında sık sık söylenen: “Çekirge bir sıçrar, iki sıçrar üçüncüde yakayı ele verir” atasözünün delaleti budur. Kul hatada ısrar ederse, adalet-i ilahi kendini gösterip, o gölgenin foyasını meydana çıkarır ve cezasını verir.¹⁸

Sonuç

Şüphesiz, atasözlerini tasavvufî bir bakış açısıyla yorumlayanlar sadece, yukarıda isimleri sıralanan zevâtın, yorumlanan atasözleri de verilen örneklerden ibaret değildir. Sadece meseleyi ortaya koymak için, üç farklı devirden üç farklı tarikattan üç örnek seçilmiştir. Yukarıdaki örneklerde de açıkça görüldüğü gibi, atasözleri ve deyimlerimizi folklorik ve ahlakî açıdan olduğu kadar irfanî ve hikmet açısından da yorumlanabilir. Bununla birlikte, bütün atasözlerinde irfan ve hikmet bulunur diye bir genelleme yapmanın güç olduğunu da söylemeliyiz. Ayrıca atasözlerinin mutasavvıflar arasında bir işaret dili gibi kullanıldığını, söylenen sözlerin gündelik hayattakilerden farklı anlaşıldığını, bunu da ancak bu terbiyeden geçenlerin fark edebilecekleri hususuna dikkatinizi çekmek istiyoruz.

Bize göre buradan çıkan bir diğer ve en önemli sonuç, içinde yaşadığımız toplumun, sahip olduğu folklorik değerlerde de gayet açık bir şekilde görüldüğü gibi, irfan ve hikmetle yoğrulduğudur.

¹⁸ A. e., s. 82.